

*Denkend aan Holland / zie ik breede rivieren
traag door oneindig / laagland gaan (...)*

Met deze beroemd geworden regels begon Hendrik Marsman het gedicht *Herinnering aan Holland*, dat in 1936 voor het eerst werd gepubliceerd. De dichter schreef ze tijdens een verblijf aan de Middellandse Zee. Nederland bezocht hij af en toe, maar wonen deed hij er niet meer. De brede rivieren die in zijn herinnering een sterk beeld van Nederland vormden, kwamen van ver, uit het buitenland. Het beeld van een in oorsprong internationaal gegeven, dat geleidelijk tot een Nederlands element van zeker belang wordt, vormt het uitgangspunt voor de studies die in dit nummer van *Bulletin KNOB* zijn geschreven. De spanning die er in heel verschillende opvattingen heeft bestaan tussen internationale ontwikkelingen en de Nederlandse bijdragen aan zulke ontwikkelingen vormen een fascinerend gebied, waaruit voor dit nummer drie hoofdthema's zijn gekozen. Allereerst moet daarvoor een onderscheid worden gemaakt tussen de architectuurgeschiedenis en de geschiedschrijving daarvan. Waar het bij de architectuurgeschiedenis zelf toch in de eerste plaats gaat om de gebouwen, gebouwencomplexen, steden en infrastructurele ondernemingen, staan bij de geschiedschrijving daarvan veeleer de opvattingen, benaderingen en theorieën van de verschillende auteurs voorop, evenals de vraag naar de mogelijke of gewenste toepassingen van de vergaarde kennis. In de historiografie van de architectuurgeschiedenis is de bemoeienis met het buitenland niet altijd vanzelfsprekend geweest, wat in elk geval voor een deel te verklaren lijkt uit de behoefte om het specifiek Nederlandse, het nationale element in de architectuur van (met name) het verleden te kunnen benoemen. De architectuur in het omringende buitenland, zoals vooral Duitsland, maar ook in Italië en Frankrijk, werd in de negentiende eeuw veelal als leidraad genomen, omdat de belangrijkste ontwikkelingen zich niet in de eerste plaats in Nederland leken te hebben voorgedaan maar elders. Het buitenland werd dan nogal eens de maatstaf voor ontwikkelingen en vernieuwingen in de architectuur, waaraan Nederland een bijdrage kon hebben geleverd of juist achterbleef. Dit kan mooi worden geïllustreerd met een citaat uit *Het land van Rembrandt* (1884) van Conrad Busken Huet: 'De algemeene geschiedenis der oude kunst in Noord-Europa, van de dagen der Franken of der Angelsaksers tot het laatst der 16de eeuw, is van lieverlede in zulke mate een woordenboek geworden hetwelk belangstellenden slechts voor het naslaan hebben, dat er mogelijkheid bestaat de verschillende gedenkteekenen van den voortijd te onzent niet slechts in voldoende mate te rangschikken, maar zelfs bouwvallen hunne plaats aan te wijzen. Dat oorspronkelijkheid eene uitzondering, navolging in Nederland de regel was, dit zou na

het gezegde van zelf spreken, ook indien wij niet wisten dat de oudste nederlandsche bouwmeesters het navolgen als eene vrome handeling te meer beschouwden en er op grooter of kleiner schaal stelselmatig door hen gecopieërd is.¹ De zure toon daargelaten, bevat dit citaat enkele interessante ingrediënten. Allereerst valt op dat Huet kunstgeschiedenis als een vanzelfsprekend fenomeen gebruikt, terwijl dat niet alleen in Nederland maar ook in het buitenland nog lang niet het geval was. De ontwikkeling van de wetenschappelijke discipline architectuurgeschiedenis stond nog in de kinderschoenen; een deel van die ontwikkeling in Nederland wordt in dit nummer nader belicht. In de (niet-geciteerde) voetnoot verwijst Busken Huet naar handboeken van Kugler en Gugel, die aan de orde komen in het artikel van Petra Brouwer. Voor Huet was daarmee het raamwerk al tot stand gebracht waarin men de Nederlandse voortbrengselen kon plaatsen. Het citaat maakt ook duidelijk dat hij – en hij niet alleen – nogal wat verlangde van Nederlandse kunstenaars en architecten: ze dienden weliswaar mee te doen met ontwikkelingen waarvan belang en richting elders werden bepaald, maar tegelijk moesten ze origineel zijn.

Meer dan honderddertig jaar na de eerste publicatie van het geciteerde werk van Busken Huet is het speelveld van de architectuurgeschiedenis in Nederland danig veranderd. Ontwikkelingen in de geesteswetenschappen in het algemeen en waarschijnlijk ook in de architectuur van de twintigste eeuw hebben daaraan bijgedragen. Doordat bijvoorbeeld architecten als Oud, Stam en Rietveld internationaal werkten, stimuleerde dat ook een internationale studie van de architectuur. In de wetenschappelijke disciplines van de kunst- en architectuurgeschiedenis is een internationale benadering, die in de eerste helft van de twintigste eeuw nog ontdekt moest worden, vanzelfsprekend geworden. Publiceren in het Nederlands is niet meer vanzelfsprekend, terwijl theorievorming en nieuwe benaderingen en methoden uit het buitenland inmiddels door congressen en publicaties toegepast worden waar dat mogelijk en relevant is.

In het, van oudsher ook in het buitenland gevoerde, debat over de essentie van architectuur – het scheppen van ruimte, de vormgeving ervan, de decoratie en ornamentiek en de meer of minder duidelijke betekenissen die ermee worden uitgedrukt – zijn ook niet-Nederlandse architectuurhistorici zich gaan bezighouden met architectuur die in Nederland tot stand gekomen is. Ronald Stenvert behandelt daarvan een belangrijk en fascinerend voorbeeld. Daarmee zijn in dit nummer verschillende houdingen ten opzichte van internationale verschijnselen en ontwikkelingen naar voren gehaald die van belang kunnen zijn voor posities die ingenomen werden en worden.

Lex Bosman

1 Cd. Busken Huet, *Het land van Rembrandt. Studiën over de Noordnederlandsche beschaving in de zeventiende eeuw*, 3de dr. Haarlem 1898, dl. 1, 353.